

עילוי חסידי צעיר מפולין שקורא ספרים
ברוסית כדי לקבל אישור רבנות רשמי,
יהיה שותף לאחד המיזמים הספרותיים
הכי מסתוריים בעולם היהודי | **מסע**
מרתק שמתחיל בפראג, מגיע ל"ספריה
המלכותית בצרפת", משם נודד לקנדה
ומוצא פיתרון על ידי הפוסק הירושלמי
המפורסם | **סיפור בשמונה פרקים**

ישראל א' גרובייס

סודותיו של דוקם העלילות

הסוד טמון בעליית הגג. מבנה בית הכנסת

פרק א'

כתב מסתורי בפיוטרקוב

הסיפור שלנו מתחיל כמו כתב חידה עתיק: מה הקשר בין רבה היהודי של בוהמיה; סופר הבלשים הכי מפורסם בבריטניה; מרתפי הספרייה המלכותית של צרפת, ואחת האגדות הכי מפורסמות באירופה? התשובה עוברת על שולחן עבודתו של רב גאון ומסתורי שישב בבירת הטקסטיל של פולניה. אלא שכדי להבין את כל זה, עלינו לצאת יחד למסע מרתק - שבמרכזו אחד הפולמוסים המסעירים שידע ארון הספרים היהודי במאה הקודמת.

יוצאים לדרך. התחנה הראשונה שלנו עוברת בעיר פיוטרקוב הפולנית. שם, ברחוב היוצא מכיכר טריבונלסקי, בקומה הראשונה של אחד מבתי האבן, עומד אולם בית הדפוס הגדול. בתווך מכונה רועמת ומסכיבה ניצבים פועלים שדיהם שחורות מדי. המכונה פולטת גליונות טריים וכעבור תהליך של יבוש, קיפול וחיתוך, ייכרכו בספר חדש. מהחדר הסמוך נכנס בעל הבית. ר' העניך פולמן קוראים לו. יהודי חסיד גור, תלמיד חכם מלומד, עם זקן אפרפר וכובע מצחייה זקוף. הוא מביט בגליונות החדשים, ובת שחוק קלה מרחפת על שפתיו. יודע מוציא-לאור ותיק שכמוהו להעריך פוטנציאל. עשרות ספרים יצאו מתחת מכבש הדפוס החדש שלו. לא מעט שו"תים הלכתיים וספרי חסידות מצוינים - אבל אף אחד מהם לא משתווה לספרון הקטן הזה שיהפוך לרב-מכר היסטרי שירעיש את כל אירופה.

הספר שעורר פולמוס. נפלאות מהר"ל

עכשיו לראשונה בהיסטוריה, נחשף כתב יד עתיק - יומן מסעיר שכתב לא אחר מאשר "הגאון הגדול" - שאת שורת תארייו הארוכה קיצר העורך בציון "וכו' וכו'" - מוהר"י כ"ץ זצ"ל, ולמי שלא מכיר, הרי שמדובר בחתנו של רבינו המהר"ל. אחד האנשים היחידים בעולם שלא רק ראו את ה'גולם', אלא אף השתתפו במעשה בריאתו. והנה מגיעה ההפתעה. מסתבר שרבי יצחק רשם את הדברים בספר שלם שנקרא במתח עוצר נשימה. הספר הזה מעולם לא הודפס, הוא נשאר בכתב יד למשך קרוב לשלוש מאות שנים - והנה, עכשיו, כאן בפיוטרקוב טריבונלסקי - נשמע משק כנפי ההיסטוריה. כתב היד רואה אור לראשונה.

ר' העניך מביט שוב בתחתית העמוד. בשורת הקרדיטים. הוא קורא את שמו של יזם הספר, המו"ס (מוכר ספרים) ר' אהרן ציילינגאלד ואת הכתובות שלו - רחוב נאלעווקי 32 בוורשה. הוא ווידא שוב שאיש לא שכח לציין שהדפוס שלו הוא "החדש המשובח", ושהכיתוב באותיות קיריליות גם הוא מדויק.

אבל משהו היה חסר לו. הוא הפך את הגליון לעמוד השני ונחה דעתו. "מודעה", היה כתוב שם, "כאשר ידוע לכל - שכל אדם יכול לאסור את שלו על כל העולם. ובכן הנני מודיע בזה: שאני אוסר באיסור הנאה גמור וחמור על כל העולם, לבל יהי איש להדפיס את ספרי זה בלתי רשותי, לא כולו ולא מקצתו, לא במדינה זו ולא במדינה אחרת. ומלבד האיסור, ענוש יענש על פי חוק הקיר"ה (הקיסר ירום הודו). ולהשומעים יונעם". החותמת מרשימה: "דברי המו"ל".

"זייער גוט", לוחש ר' העניך לדפסים העייפים, "תמשיכו להדפיס. בימים הקרובים, כנראה שנזדקק למהדורה נוספת". ר' העניך צדק. בתוך ימים ספורים הספרון הקטן שלו נחטף והפך לנכס צאן ברזל בעולם היהודי כולו. תוך שנים ספורות הוא גם זוכה לתרגומים רבים. ליידיש, גרמנית ועוד שפות. אם נראה לכם, שמעולם לא קראתם את הספר הזה 'נפלאות מהר"ל' - אפשר לומר בוודאות כמעט מוחלטת, שהושפעתם עמוקות מהסיפורים שלו. יתכן שצרכתם אותם בקומיקס, אולי אפילו בקלטות ילדים - אבל המקור של כולם, באותו ספר קטן ומשפיע.

פרק ב'

סודות בעליית הגג

להיכן נעלם יומנו האישי של אחד מחשובי הפוסקים והמקובלים של פראג למשך כשלוש מאות שנה? ואיך הוא מגיע אל בית הדפוס החסידי בפיוטרקוב? בואו נדפדף לעמוד הראשון בספר, ונתחיל לקרוא את ההקדמה. היא כתובה בשפה קצת ארכאית, ולהלן נשפץ אותה קלות. "קוראים יקרים!" נכתב באותיות עתיקות, "אני מגיש לכם היום אוצר יקר, מטמון שהיה מוחבא בערך שלוש מאות שנה בספרייה של העיר מץ הבירה. במשך שנים, כולם יודעים ומספרים שמקובל בידם,

ואת כל מה שכתבתי בזה הספר

ואני אומר אמת ושלום

אשר

אשר

סוד היצירה. ציור של המהר"ל יוצר את הגולם

אלט-ניו-שול (בעליית הגג שלה, לפי הסיפור טמון הגולם)

הדבר אצל הרבה אנשים. וכל זה, סבור המחבר, "בגלל שלא נחקק הסיפור הזה בספר היסטורי". וכאן מגיעה ההפתעה הגדולה. "סוף האמת להתגלות, ועתה יכירו וידעו כל ישראל כי הכל כבר נרשם בכתב ידו של חתן המהר"ל הלוא הוא הגאון הגדול רבי יצחק כ"ץ זצ"ל, כמו שמוכח מלשונם של כמה מהסיפורים שנמצאו באותה רשימה".

ומכאן מגיע המחבר לשאלת המקור. "הכל היה מונח בבית עקד הספרים של העיר מיץ הבירה, ביחד עם עוד הרבה חיבורים בכתב-יד מאת המהר"ל. וברוך השם שעזרני להשיג את ההעתקה הזאת מאת שאר בשרי הרב חיים שארפשטיין מהעיר מיץ. והרבה כסף הוצאתי על זה. וחוף מהכסף גם עמלתי רבות להכין את הספר עד שיהיה ראוי להוציאו לאור עולם.

"ולזאת אקווה", מסתיימת ההקדמה, "כי כל דורש-תושיה יהיה אסיר תודה לי על עבודתי. ובלי ספק שכל מי שיראה את הספר הזה, עודנו בכפו יבלענו, ויתן לו מקום בארגז הספרים שלו".

וכאן, אנחנו מגיעים סוף כל סוף, לשמו של העורך החידתי. גאון מופלא וחסידי נלהב, רב של כמה קהילות בעולם - שחותם בפשטות "הרב יודל רוזנברג".

בעמוד הבא שאחרי ההקדמה, נדפס מכתב אישור

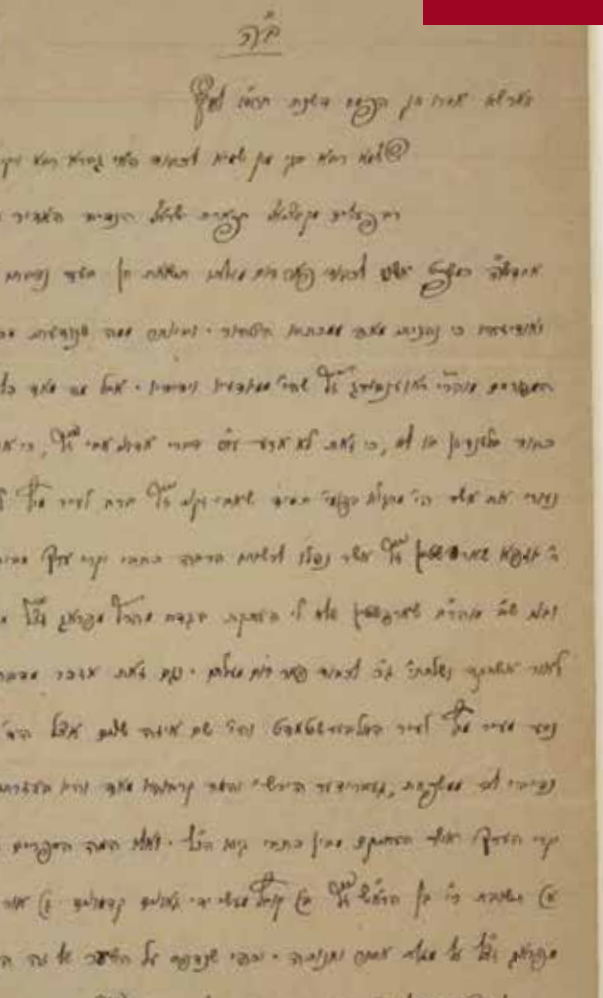
כי המהר"ל מפראג הפליא לעשות וברא 'גולם חי' - מטיט וחומר. אלא שברבות השנים אבדה המסורת - עד שכבר נמצאו אנשים 'משכילים' שרצו להכחיש ולעקור את הכל, ולומר שרק משל הוא הסיפור הזה בפי הבריות".

העורך עוצר לרגע ומספר סיפור אחד שלטענתו עצר את כל הפקפוקים - "כי כאשר הגאון הגדול מוה"ר יחזקאל לנדא זצ"ל בעל ה'נודע ביהודה' ישב על כס הרבנות בעיר פראג, השיב את האמת על מכוונה". הנודע ביהודה, לפי דברי המחבר, אישר וסיפר שבעליית הגג של בית הכנסת העתיק ה'אלטנוי-שול' - מונח הגולם שברא המהר"ל".

ומעשה שהיה כך היה: "שפעם אחת התענה הגאון (-הנודע ביהודה) וטבל עצמו במקווה, ואחר כך הלך לבדו אל עליית בית הכנסת כשהוא מעוטף בטלית ותפילין, וציווה על עשרה תלמידים שלו שיאמרו תהלים עבורו באותה השעה שהוא עולה. והגאון התמהמה שם בעליה ואחר כך כשירד, היה ניכר בפניו פחד ובהלה". הנודע ביהודה לא הסכים לספר מה ראה שם בעליה, רק דבר אחד אמר: "שהוא מחזק מכאן ולהבא את האיסור של המהר"ל לבל יהיו כל איש לעלות על אותה העליה"

אבל מסתבר שגם הסיפור הזה לא הצליח לשכנע את המשכילים, כי "כעבור כמה עשרות שנים שוב התרופף

חשיפה

"אתה תלמד ביחוד נדירים". הנכד הרב ד"ר ישראל שלמה בן מאיר חבר הכנסת מטעם המפד"ל

הנה חיים שרפשטיין. המכתב הנדיר שבו מזכיר רבי יודל וחננאל את בן דודו חיים שרפשט

ונקרא בשם 'גדולת ישראל'". הוא גם מפרט את הגודל: "יותר ממאה דפים" וגם את המחיר "בעד שמונה מאות קראנען (-מטבע הכתר האוסטרי) וכל הקודם זוכה". ומכאן מתחיל הסיפור לצבור תאוצה.

פרק ג'

משימה בחולות פראג

כבר בשלב זה נעצור לרגע ונבהיר: בשורות הבאות אין שום יומרה להכריע או להביע עמדה בשאלה האם ברא המהר"ל גולם. לא מעט גדולים וצדיקים עסקו בעניין וליבנו אותו מכל צדדיו. כל קורא יברר את המסורת הקרובה אל אבותיו ורבותיו, ויאמצה אל ליבו (וראו במסגרת מיוחדת - השערה חדשה ומפתיעה בנושא).

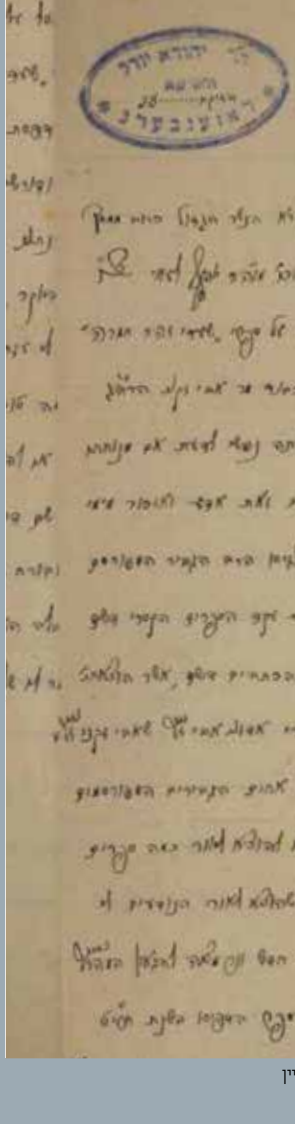
העיסוק שלנו הוא ב'סיפור' - ובעיקר בדמותו החידתית של ה'מספר'.

אז בואו נדלג הישר אל הפרק שמתחיל בכותרת המסקרנת: "איך ברא המהר"ל את הגולם?" הנה הדיווח - שכאמור, כותב חתנו: המהר"ל עשה שאלת חלום, באיזה כח יוכל להליחם עם הכומר טדיוס

רשמי - שעוזר למחבר להגן על זכויות היוצרים ולמנוע ממתחרים להדפיס את הספר "כי בכסף מלא קניתו וקניין שלי הוא לתמיד - לכן הנני מדפיס כאן לעין-כל את שטר המכירה של החיבור הזה".

"חתימת ידי תעיד עלי כמה עדים כשרים", כותב המוכר, "שאני חיים שארפשטיין מקהילת מיץ, מכרתי לידי שאר בשרי, הרב הגאון המפורסם מוריניו יהודה יודל רוזנברג דיין ומורה צדק בוורשה - את הסיפור שנעתק מכתב יד קודשו של הגאון הגדול והמפורסם רבי יצחק כ"ץ חתן המהר"ל ... אשר רשמ בכתב ידו הקדושה מעט מהנפלאות והאותות והמופתים המפורסמים אשר הפליא והגדיל לעשות חתנו - המהר"ל הקדוש בעיר פראג, כבראו את הגולם והשתמש עמו להציל על ידו את עם ישראל מכמה צרות שונות וכפרט עלילת דם".

שרפשטיין חוזר על הסיפור. הוא מצא את כתב היד בספריה של עירו מיץ, רכש אותו, העתיקו ומכר את ההעתקה לוורשה והוא כמובן אוסר לכל אחד להשתמש בו ללא רשות, הוא גם מתחייב לא למכור העתיקים נוספים לאיש. רגע לפני החתימה, הוא מוסיף הערה: "ואגב, הנני מודיע ומפרסם שנמצא תחת ידי עוד כתב יד גדול מהמהר"ל הקדוש - על מעלת קדושת השבת

בית דין, ועליך לשמוע בקולי לכל אשר אצווך, אפילו ללכת בתוך האש ולטבוע במים אדירים ולקפוץ מן המגדל עד אשר תמלא פקודתי בשלמות".

הגולם נענה בראשו לדברי המהר"ל, כאדם המסכים. והמהר"ל הסביר למלווי כי השם 'יוסף' קשור לשמו של 'יוסף שידא' שנזכר בגמרא (פסחים קי) שהיה חצי איש וחצי שד "והוא שימש גם את חכמי התלמוד והציל אותם כמה פעמים מצרות גדולות".

וכאן התחיל סיפור הכיסוי: המהר"ל מספר לכל מי שרוצה לשמוע, שבדרך אל המקווה הוא מצא את האילם הזה, ריחם עליו והביאו לביתו. הוא מזהיר את משפחתו שלא יעזו לעשות בו שימוש לחולין.

וכך, אחרי כמה שעות מתיישב בחדר בית הדין העתיק בפראג, יצור שמאות שנים יספרו עליו סיפורים וציורים. הוא יושב בפנינה בקצה השולחן "נשען בראשו על שתי ידיו, כמו גולמי-כלי חסר חכמה ותבונה, ולא חשב ולא דאג על שום דבר בעולם". זו הסיבה שכולם קראו לו 'יוסלה הגולם' והעדינים יותר אמרו 'יוסלה האילם'. מזל-טוב, גולם נולד.

מאבק ספרותי. שער הספר שיצא נגד ר' יודל

פרק ד' קונטרס מלחמה בסיגעט

חצי שנה חולפת. הספר 'נפלאות מהר"ל' נדפס בפיוטרקוב לקראת סוף שנת תרס"ט ונמכר היטב. הסיפורים שבו מופלאים. יש בו כל מה שקורא צעיר מחפש. עלילה, מתח, אנקדוטות, נגיעות הומור וכמובן הפי-אנד, סוף טוב ומצויין. הרעים נופלים, הטובים מנצחים וליהודים אורה ושמחה וששון.

ואז מגיעה התגובה. חריפה, בוטה ונחרצת. זו חוברת קטנה, קצת יותר מעשרה עמודים, שרואה אור בקהילה היהודית בעיר סיגט שברומניה. המחבר, תלמיד חכם וחוקר תורני בשם ר' מנחם מנדל אקשטיין, בוחר לקרוא לה בשם המתריס "ספר יצירה". לספר הזה, בניגוד ל'נפלאות מהר"ל' - יש גם הסכמה מאחד ממחברי הספרים המפורסמים של גליציה - הגר"א סגל איטינגא זצ"ל מרבני דוקלא. ומכתב תמיכה נוסף מהחוקר ר' יקותיאל יהודה גרינוואלד - שאף מצהיר כי הוא עצמו חשב לכתוב ספר דומה.

"זה כמו חצי שנה", כותב המחבר, "שמעתי שמצאו כתב יד מרבי יצחק חתן המהר"ל מפראג" המספר את המופתים ואת בריאת הגולם. "ומאוד שמחתי בבשורה הזו". וכאן הגיעה האכזבה הגדולה. כאשר קרא את הספר הבין הרב אקשטיין שמדובר בזיוף: "כאשר עברתי מרישא לסיפא, ראיתי כמה טעויות ודברים שמנוגדים להלכה". ומכאן המסקנה: "הכל שקר וכזב! אין כאן לא כתב יד, לא אותיות ולא מופתים - אבל יש כאן 'גולם', וכדי בזיון וקצף, בימינו אלה לחפש שקרים וכזבים לפרסמם בישראל ולתלות באילן גדול".

בניגוד להמוני חוקרים ופרופסורים - שחקרו את הספר 'נפלאות מהר"ל' - הרב אקשטיין האמין שאפשר ליצור גולם חי על פי השמות הקדושים. החצי הראשון של

שונא היהודים. ובאה לו תשובה מן השמים, תשובה שמסודרת לפי אותיות האלף בית: "אתה ברא גולם דבק החמר ותגור זדים חבל טורפי ישראל". המהר"ל ראה את התשובה והבין שבעשר המילים הללו יש צירופי שמות שבאמצעותם אפשר לברא גולם חי מן האדמה.

ומכאן יצא המהר"ל לדרך. הוא "קרא אליו בסתר, אותי יצחק בן שמשון הכהן חתנו ואת תלמידו הגדול יעקב בן חיים ששון הלוי והראה לנו את התשובה מן השמים שהשיג על השאלת חלום... ואמר לנו שהוא רוצה שנבוא להיות בעזרתו בעסק הבריאה. משום שלבריאה כזו צריכים ארבעה כחות של ארבעת היסודות, אש, רוח, מים, עפר".

המהר"ל גם פירט: הוא עצמו - נולד עם כח של יסוד הרוח; חתנו - בכח של יסוד האש; תלמידו - בכח של יסוד המים, "ועל ידי שלושנתו תגמר הבריאה בשלמות". הוא כמובן הזהיר אותם על סודיות, והתחיל לעשות תיקונים מיוחדים במשך שבעה ימים. והנה זה בא.

ביום כ' לחדש אדר, שנת ש"מ בשעה ארבע לפנות בוקר "הלכנו שלושנתו מאחורי העיר פראג עד הנהר הנקרא מלדווקא (מולדובה, שמו הגרמני של נהר ולטאבה שהעיר פראג שוכנת על גדותיו. י"א). בשפת הנהר חפשנו ומצאנו מקום חמר וטיט, ועל הטיט עשינו צורת אדם ארכו שלש אמות. וציירנו הפנים, גם ידים ורגלים, כאדם השוכב פרקין.

אחרי כן עמדנו שלשנתו אצל רגלי הגולם, עם הפנים שלנו נגד פני הגולם, ואותי ציווה מהר"ל להקיף שבע פעמים את הגולם להתחיל מצד הימין להקיף עד הראש ומהראש עד הרגלים לצד שמאל. ומסר לי צירופי אותיות לאמרם בעת ההקפה וכן עשיתי. וכאשר גמרתי את ההקפות - גוף הגולם נהיה אדום כגחלת אש.

"אחר כך ציווה המהר"ל את תלמידו שיעשה גם שבע הקפות כאלו ומסר לו צירופי אותיות אחרים, וכאשר גמר את ההקפות, כבתה האש כי באו מים בגוף והתחילו אדים לצאת מגוף הגולם והוא התמלא שערות כמו אדם בן שלשים וגם ציפורנים נהיו בראשי אצבעותיו.

"ואז עשה גם המהר"ל ז' הקפות ואחרי שגמר את הקפותיו - אמרנו שלושתינו יחד את הפסוק 'ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה'... ואז פתח הגולם את עיניו ויבט בפנינו כאיש משתאה. אחר כך קרא מהר"ל בקול: 'עמוד על רגליך!' ויעמד הגולם על רגליו פתאום. אז הלבשנו אותו עם הבגדים אשר לקחנו איתנו, בגדים של שמש בית הדין... [- תקציר: הוא נעשה כאחד האנשים. ראה, שמע והבין] - אבל כח הדיבור לא היה בפיו".

בשש בבוקר, טרם האיר השחר, חזרו הארבעה הביתה. בדרך, מהר"ל לוחש לגולם: "דע שאנחנו בראנו אותך עפר מן האדמה, למען תשמור את היהודים מכל רעות ומכל הצרות שסובלים מאת שונאיהם. ויקרא שמך יוסף. תגור בחדר של בית הדין ותהיה שמש של

יתכן שבכלל מדובר בזייפן אחר?

הנה תופעה כמעט פלאית: קצת יותר מעשור אחרי יציאתו לאור של הספר 'נפלאות מהר"ל' לרבי יודל רוזנברג, בוונה שבאוסטריה יצא לאור ספר מעניין במיוחד, 'קובץ מכתבים מקוריים' שמו. מי שחתום על היצירה הזו, הוא טיפוס מרתק בפני עצמו העונה לשם 'חיים בלאך' (בפרסומים אחרים כינה עצמו "משה חיים אפרים"; תתפלא אם יש טוענים, שהיהודי הוסיף לעצמו כמה שמות בדויים?).

רוב הספר עוסק בכתבי-יד עתיקים מתלמידי הבעש"ט - שהמחבר מספר באריכות איך הם התגלו (חלקם הגדול נשאב מ'הגניזה-החרסנית' הידועה). אלא שלקראת סוף הספר מפרסם בלוח מכתב שנראה ממש לא קשור לספר. זהו מכתב שאותו שולח - כביכול - המהר"ל מפראג אל אחד מגאוני הדור, רבי יעקב גינצבורג רבה המפורסם של העיר פרידברג. ומה שמפתיע שבמכתב הזה המהר"ל בעצמו מבקש "להשיב על שאלותיו" של הרב גינצבורג, "אשר ערך אלי... אם אמת ונכון הדבר שבראתי גברא... ואיך נשאתי נפשי עוז לעשות פעולות ולהשתמש על ידי צירופי שמות לבראות על ידן איזה בריאה בעולם הגשמי".

מי שיקרא את כל המכתב, ירגיש משהו מאוד מוכ. הם ממש מתאימים לסיפורים של הספר 'נפלאות מהר"ל' שכביכול כתב 'חתנו של המהר"ל'. לרגעים אפשר לחוש שמדובר באותה יד שכתבה את שני המכתבים.

מאיפה השיג בלאך את המכתב? ובכן, בסוף הקדמתו לספר (עמ' ט) הוא כותב שקיבל "כתב-יד נושן" בהשתדלות הרב שמואל נייווירטה (נויבירט), דרשן בבית הכנסת 'מחזיקי הדת' בווינה. בלוח עצמו, עד כמה שאפשר להאמין, משוכנע באותנטיות של המכתב, רק שהוא לא בטוח לגמרי אם כתב-היד הוא של מעתיק, או כתב ידו של מהר"ל עצמו. "אולי יתעוררו חכמים וישתדלו לברר אם המכתב הזה הוא כתב ידו ממש של מהר"ל מפראג..."

להשערת כמה חוקרים (ביניהם פרופ' ג' שלום בקובץ 'קריית ספר' א, תרפ"ד-תרפ"ה, עמ' 105) המכתב הזה קדום לספר 'נפלאות מהר"ל', ודווקא הספר נכתב בהשראתו. עכשיו כבר יש לנו יותר מדי שמות לחשוד בהם. חוץ מרבי יודל רוזנברג ו'חיים שרפשטיין', עולים בחשבון גם שמותם של אותו שמואל נויבירט אלמוני ואולי גם של חיים בלוח עצמו (שחתום על לא מעט זיפים אחרים).

חשוב לציין כי אותו חיים בלוח, קיבל לידינו את עלי החיבור של הספר הקדוש 'אמרי יוסף' מאת האדמו"ר רבי יוסף מאיר מספינקא ז"ע, ועל דעת עצמו, צירף את אל הספר הקדוש את המכתב של המהר"ל - וכך עלה בידי לתת למכתב אמינות מיותרת.

חיבורו מוקדש לליקוט מקורות מדברי חז"ל - שבהם רואים כי אכן במשך הדורות היו גדולי עולם שבראו יצורים חיים.

ודווקא מתוך שהוא מאמין, יוצא הרב אקשטיין להפריך את אמינות הספר 'נפלאות מהר"ל'. בטביעת עין של תלמיד חכם הוא עובר על הספר ומוצא בו לא מעט סתירות ושגיאות לוגיות. כך למשל במקום אחד בספר נאמר שהמהר"ל אמר שברגע שיקחו מהגולם את השם הקדוש הוא יחזור להיות עפר; בעוד שבהקדמה, שכבר הזכרנו, ה'נודע ביהודה' פוגש את גופתו של הגולם בעליית הגג.

הרב אקשטיין, כמי שמתבסס על דברי חז"ל - לא מוכן לקבל את צירוף האותיות המוזר - שבאמצעותו נברא הגולם שב'נפלאות מהר"ל'. הוא גם לא מוכן להאמין לגירסה הזו שטוענת כי כדי לברוא את הגולם, יש להזדקק לארבעה אנשים, כנגד ארבעה יסודות - שהרי בגמרא מצאנו אמוראים שבראו יצורים ללא שום עזרה. ויש לו גם טיעון מחץ שמלמד על שגיאה היסטורית חמורה: במקום מסוים בכתב היד - שאמור להיות מאת חתן המהר"ל - מוזכר הספר 'תוספות יום טוב'. דא עקא, שבאותה שנה - הספר הזה עוד לא הודפס. ברור אם כן, שמישהו מאוחר יותר זייף את כתב היד.

[אגב, אם אתם רוצים לסייע למחבר, הוא מבקש בסוף החוברת שלו מ"הקוראים הנכבדים, שבעת לימודם תזכירו נא את נשמת זקנתי הצנועה והחשובה מרת הינדא בת אסתר... ואת נשמת אחותי המחוכמת שנפטרה בדמי ימיה פיגא בת חוה...]

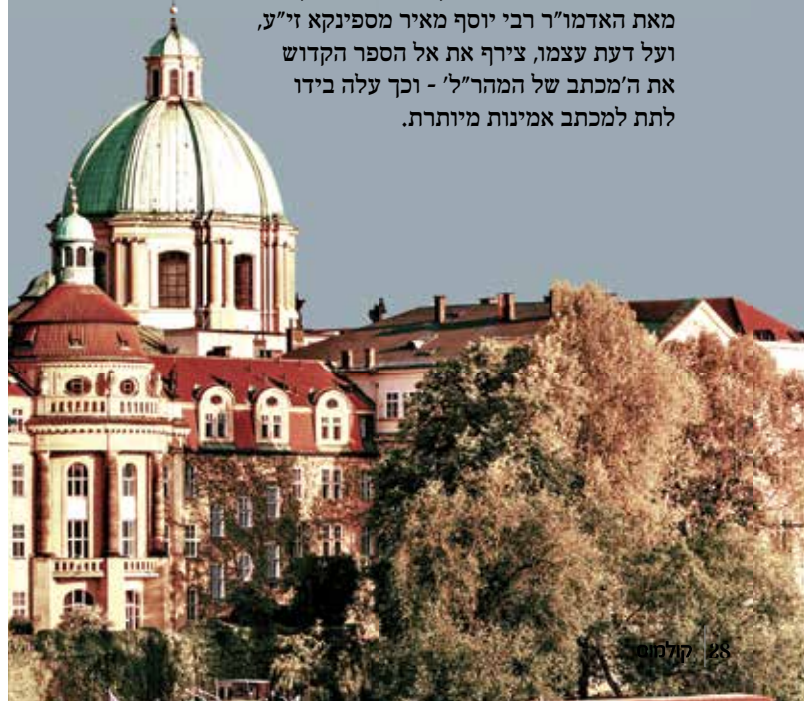
את העבודה שהתחיל הרב אקשטיין, המשיכו עוד גדודים של חוקרים בכל העולם שמצאו עוד ועוד הוכחות לכך שלא יתכן שהחיבור נכתב על ידי חתנו של המהר"ל. הפספוס הכי גדול נמצא בעמוד 36 של הספר - שם בשיאו של סיפור המתח, רגע לפני שהמהר"ל עומד לגלות היכן החביא הכומר את גופתו של הילד הנוצרי, מספר חתנו של המהר"ל - שחותנו אמר לכל הנוכחים לעזוב את החדר: "ולא נשאר איש בבית כי אם חתנו הגאון מוהר"י כ"ץ זצ"ל והשמש הזקן". אופס, זה לא נראה כמו שורה שחתן המהר"ל כתב בעצמו...

שני עמודים אחר כך שוב 'חתן המהר"ל' מתבלבל והפעם בעובדות שקשורות למשפחה שלו. הוא כותב שעל צנצנות הדם שהטמין הכומר כדי להעליל על היהודים היה כתוב את שם המהר"ל "עם שמות בניו ונכדיו". למהר"ל, כך ידוע, היה רק בן אחד.

טעות דומה מופיעה בהמשך הספר (עמוד 69) שם המחבר כותב על עצמו "אני חתנו הר"י כ"ץ", מי שמכיר סגנון רבני יודע שמעטים אלו שכותבים על עצמם תארים. ויש גם פספוס היסטורי משעשע: בעקבות אחד מסיפורי האגדה של יוסלה הגולם, שהתבקש על ידי הרבנית להביא מים, והוא לא פסק עד שכל הבית הוצף במים - התפשט בעיר פראג משפט זלזול בכל מי 'שאינו בעל מלאכה טוב'. היו נוזפים בו ואומרים: "אתה מסוגל לתקן שעונים, כמו שמסוגל יוסילה גולם להיות נושא מים".

לפעמים מספיקה מילה אחת, כדי לגלות זיוף. במקרה הזה, המילה היא 'שעונים'. מי שלכד את השגיאה הזו הוא הג"ר אברהם בנדיקט זצ"ל, שבמאמר מעורר הדים שפירסם ב'מוריה' בשנת תשמ"ה יצא לבדוק, בין היתר: "מאימתי קורין ל'מורה שענות' בשם 'שעון'?"

"בכל ספרי הפוסקים, עד לפני מאה שנה, נקרא מורה 'שעות או 'זייגער' או 'אוהר' (עיי'נ' פנים מאירות' ח"ב סי' קכג, שו"ת 'כתב סופר' או"ח סי' נה, שו"ת 'שאלת יעב' ח"ב סי' ג, ובלשון השולחן ערוך ומשנה ברורה). הכינוי 'שעון', הומצא על

ידי אחד המשכילים לפני כמאה שנה - הייתכן שמהר"ך כן כתב את המילה 'שעונים' כבר בשנת שי"ן?"
 בכלל, טוען הר"א בנדיקט ובצדק, אין צורך להכביר ראיות שמדובר בזיוף. "כי כל קורא בספר ייוכח שסגנון כתיבתו הוא סגנון הדיבור היידישאי בתירגום ללשון הקדש, ולא סגנונו הנפלא של הגאון רבי יצחק ברבי שמשון כ"ץ המוכר לנו מהקדמתו הנהדרת לשו"ת מהר"ם מרוטנבורג". הסגנון של חתן המהר"ל היה רוט ומליצי, עד שנכדו, ה'חיות יאיר' מעיד עליו ש"היה מופלג בצחות לשון אין דוגמתו".

ואילו הספר 'נפלאות מהר"ל' כל כולו כתוב בסגנון שמתאים לתקופה שבה פורסם. סוג של יידיש מתורגמת שבה חסר בעיר פראג דגים על ראש השנה, ובה ילד נקבר על בית הקברות; ואנשים תורמים סכום כסף על התלמוד תורה. "כל עמוד בספר", מסכם הרב בנדיקט, "מלא בשגיאות וצורות סגנון שכאלו".

אז מה הולך פה? מי זייף את כתב היד, ומה הייתה מטרתו?

פרק ה' רוסית בספסלי לובלין

כדי לנסות לפענח את התעלומה, נצטרך לחזור לוורשה של שנות התר"ס, להיכנס ביראת הכבוד אל חדרו של רב גאון וחסיד, שיושב כל הזמן בחדר מוקף ספרים, זקנו השחור יורד על פי מידותיו, והוא כותב בדיו על גבי גיליון. כמעט לא מפסיק לכתוב. הגאון רבי יהודה 'יודל' רוזנברג זצ"ל.

במהלך השנים שחלפו, עשרות חוקרים וכותבים הרשו לעצמם להשתלח באותו גאון, לכנות לו שמות גנאי של "זייפן", "פלגיאטור", "פסיאודו-אפיגרף" וכו'. נראה שהגיע הזמן לספר את הסיפור והפעם ממבט בוגר יותר. בראשית היו הכישרונות. מקטנותו (נולד בשנת תר"כ ויש אומרים תרכ"ה) - דיברו עליו כ"עילוי", "חריף" בעל יכולות של זיכרון ופלפול. כמו עוד שורה ארוכה של ילדי פלא בתקופתו - גם הוא נקרא על שם העיירה שבה הוא נולד "העילוי מסקארישב", או בשפה המקומית "דער סקארישעווער עילוי".

משפחת רוזנברג, הייתה משפחה חסידית-פולנית טיפוסי. האב, ר' ישראל יצחק רוזנברג היה יהודי אמיד ומיוחס. במגילת היוחסין המשפחתית יש כמה שמות חשובים. אבל הנכד, העילוי הצעיר, הרגיש כל חייו קשר מיוחד לראש המשפחה - "ששמו נקרא עלי" - רבי יהודה החסיד.

מאז שנות ילדותו המקודמת, נתקל העילוי בצרות של עשירים. בעיירה סקארישב הקטנה, לא נמצאו מלמדים שיעמדו בקצב של מוחו הזריז. ההורים נאלצו להתאמץ ולשכור. כשהוא הגיע לסביבות גיל בר מצווה, הוא הפך לחברותא של רב העיירה, רבי מרדכי זאב.

בשטיבל סיפרו השמועות כי מלבד ידע מופלא בש"ס ופוסקים, הילד גם בקי ב'דקדוק' ובלשון עברית - דבר שלא רווח באקלים החסידי דאז. טענו שהוא יודע לצטט בעל פה את מחזותיו של הרמח"ל ולא רק. בגיל 17 מסתיים הפרק הראשון של חייו. הצעת

שידוך מצוינת מהכפר הסמוך טרלוב (שם כיהן כמאה ושמונים שנים קודם לכן רבינו ה'פני יהושע' בצעירותו). הכלה, חוה צוקר, הייתה מיוחסת ומוצלחת. נכדתו של רב העיר אוסטרובצה, שגם זכתה לייחוס עצמי. השידוך קם והיה, והעילוי הצעיר קובע דירתו סמוך לבית חותנו, בטרלוב שנקראת בפי היהודים "טארלא". הוא מתיישב בבית הכנסת המרכזי, לומד ומוסר שיעורים, עד שמתחילים לקרוא לו "רבי יודל טארלער".

בשנים ההן, הוא זוכה לשלושה כתבי 'סמיכה' - שמאשרים לו להיות רב קהילה רשמי - מאת שלושת גאוני פולין: הראשון הוא הגאון רבי שלמה זלמן בעל ה'תורת חסד' מלובלין; השני הוא הרבי המפורסם מאוסטרובצה, רבי מאיר יחיאל הולשטוק, והאחרון הוא רבי שמואל זנוויל קלפיש, מהפוסקים הנודעים של וורשה, זכר צדיקים וקדושים לברכה.

רבי יודל עצמו, מצטט לימים באחד מחיבוריו את שלושת כתבי הסמיכה הללו - במקום הסכמה לספרו (וגם לנו, חשוב לדעת, רגע לפני שפוטם אותו בתארים - שלושה מגאוני פולין מעידים שהם שוחחו איתו בלימוד "ומצאתיו מלא וגדוש כאחד המורים המומחים").

זוהו בדיוק השלב שבו העילוי מסקארישב הופך ל'רבי מטארלא'. אבל זה גם השלב שבו הצרות בחייו מתחילות. לא קל לרב בעיירה קטנה לכלכל את משפחתו. בשלב ראשון הוא מנסה את כוחו במסחר עורות, אבל זה לא עובד. הוא מנסה עסק נוסף, ואז פורצת שריפה. אין לו ברירה אלא להיות רב. גם מבית הוא יודע צרות. זוגתו הראשונה חלתה ונפטרה והותירה אותו בודד. רק אחרי שנים, הוא הצליח להקים בית חדש.

אחרי שנואש מעסקים, מבין רבי יודל שהאפשרות היחידה שלו להתקיים עוברת דרך עסקי-רוח. באותן שנים פולין עדיין נשלטת על ידי רוסיה. גזירה חדשה מחייבת את הרבנים ללמוד את השפה הרוסית, כדי לקבל רשיון רבנות רשמי. רוב הרבנים לא מסוגלים לחלום על הרעיון; על מנת ללמוד שפה חדשה - צריך הרב לצאת לכמה שנים לשיעורים ממורים גויים. אבל העילוי דגן לא נבהל מהאתגר. הוא פותח מילון רוסי ומתחיל לשנן מילים. בשלב הבא הוא משיג כמה ספרי סיפורים ברוסית, ומתחיל ללמוד אותם במהירות.

בעולמו של רבי יודל היה ברור שכל העיסוק ברוסית - הוא כורח המציאות שלא פוגם שום דבר במידת חסידותו ואדיקותו. עד כדי כך, שבאחת ה'נסיעות' שהוא ערך לעיר לובלין, כדי להסתופף בצל רבו הרה"ק רבי אברהם אייגר ה'שבט מיהודה' מלובלין זי"ע, הוא לקח עמו גם ספר סיפורים ברוסית. כמו חסיד אדוק, בלובלין הוא ישן על ספסל בבית המדרש. לפני שנרדם, קרא כמה עמודים - כדי לשייף את השפה במוחו. כמוכן, שהדבר עורר סערה קטנה בבית המדרש, והדליק את הקנאים, אבל רבי יודל בשלו, וממשיך לשקוד על התורה בכל שעות היום (רק לימים יתברר, שהקריאה הזו הולידה בקרבו כמה מיוזמים ספרותיים מדהימים, שעוד נעסוק בהם בהרחבה).

כמה שנים לאחר מכן, הוא עוזב את העיר הקטנה ומתיישב בוורשה הגדולה. שם הוא משיג משרה קטנה של 'מורה הוראה' בשטיבל של חסידי סקרנוויץ. גם כאן

גורל העשיריות

לרב צפת בר בר רב אשיה נאמן הולדת
 ותפארתו י בביטולקא חסיד קיין קין חסיד חסיד לוי בבר
 חסיד יבי מדי חסיד חסיד יבי חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד
 חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד
 חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד
 חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד
 חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד חסיד

מספרים חסידים ברוסיה											
לוח השנה בית											
יום	יום	יום	יום	יום	יום	יום	יום	יום	יום	יום	יום
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב
יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד
כה	כו	כז	כח	כט	ל						

הספר שהוציא ר' יודל בשם בנו

קשר מכתבים רצוף. מן הגרש"ז איזערב

רוזנברג, גם לא הספר 'נפלאות מהר"ל' - המציאו את אגדת הגולם מפראג!

כמעט מאתיים שנים לפני שהספר 'נפלאות מהר"ל' יצא לאור - יש כבר מקורות שמתארים ומספרים על הגולם שברא המהר"ל. ומה שהכי מפליא, זאת העובדה שהמקורות הראשונים שמזכירים את אגדת הגולם הם דווקא מקורות נכריים, גרמנים וצ'כים.

מה שמעניין הוא שאף אחד מתלמידי המהר"ל - לא טרח לכתוב על העניין הזה (יש כמה הסברים אפשריים לכך, וראו במסגרת 'גולם עם צרכים מיוחדים'). אבל בספרים מאוחרים יותר, יש כמה וכמה תיעודים שמהם אנחנו יכולים להסיק בבירור כי בכל רחבי פראג, גם באזורים הלא יהודיים שלה - ידעו הבריות לספר את הסיפור הזה. בחיבור לועזי שכתב החוקר ארנולד גולדשמידט "The Golem Remembered" מובאים ומנותחים מקורות רבים ושונים כאלו, ומהם אנו למדים שכבר בסביבות שנת 1730 (ת"צ) - כ-180 שנה לפני הדפסת הספר 'נפלאות מהר"ל', הסיפור כבר מוזכר!

אבל לא רק מקורות נכריים. בשנים מאוחרות יותר, מצאנו גם בספרים קדושים של חכמי ישראל - איזכורים שמהם אנו למדים שהיה ידוע לגדולי ישראל סיפור הגולם. כך למשל באמצע מאמרי חנוכה של ה'בני יששכר' מדינוב זי"ע, הוא מביא את חידושו של המהר"ל מפראג ומוסיף לציידו את השורה הבאה: "ידוע, דבריו נאמרו ברוח הקודש והיה משתמש בספר יצירה". סיפור הגולם הוזכר גם על ידי הרה"ק האשל אברהם' מבוטשאטש זי"ע, והוא מוכר בחצרות חב"ד וסקווירא.

כך שגם אם הספר 'נפלאות מהר"ל' מזויף - עדיין סיפור הגולם נמצא במקורות אחרים וקדומים יותר. ועכשיו נמשיך במסע שבו פתחנו. המסע בעקבות חייו הסוערים והמרתקים של רבי יודל רוזנברג זצ"ל, המחבר הפורה, ורב הקהילות בוורשה ולודז'.

כזכור, בהקדמה הקצרה שכתב הר"י רוזנברג לספר 'נפלאות מהר"ל', הוא מספר מהיכן השיג את כתב היד הזה (שלדבריו הוא העתק מכת"י חתנו של המהר"ל מפראג, ולפי שנגנונו נכתב מאות שנים אחריו). רבי יודל מספר שהכתב הזה היה מונח בספרייה המלכותית של העיר מץ הצרפתית (ספרייה שעצם קיומה מוטל בספק, וגם לא ברור מיהו המלך או הקיסר שאליו מיוחסת הספרייה). הוא גם מספר שמי שהשיג לו את כתב היד הזה הוא "שאר בשרו", אחד העונה לשם "חיים שרפשטיין".

כזכור עוד, הר"י לא הסתפק רק בסיפור הזה. הוא גם דאג לפרסם בעמוד הראשון של הספר 'אישור' חתום בכתב ידו של שרפשטיין המדובר.

רגע לפני שננסה להבין מיהו אותו שרפשטיין, והאם בכלל היה קיים אדם כזה, חשוב שנדע עוד פרט מעניין: לא רק את הסיפורים על המהר"ל גילה "שרפשטיין" בספרייה הלאומית של העיר הצרפתית, אלא עוד כמה וכמה כתבי יד עתיקים שאת כולם העתיק ושלח לר"י רוזנברג.

חיפוש קצר יגלה לנו דבר מפתיע: חמש שנים לפני שפרצה כל הסערה המדוברת סביב סיפורי הגולם, יצא לאור בעיר ווארשה ספר אחר, מרתק לא פחות. "גורל העשיריות" קראו לו. מספיק להתבונן בעמוד השער, כדי

העוני ממשיך לרדוף אותו. אלא שבשלב זה, הוא מוצא את העיסוק היחידי שבו הוא ממש גאון - כתיבה. עריכה. הוצאה לאור.

במשך חייו, הגאון הזה שאינו חדל ללמוד ולכתוב, מוציא לאור עשרות חיבורים. המפורסם שבהם הוא הספר 'ידות נדרים', שכמו כל ספר שיוצא מתחת ידו - יש בו רעיון ייחודי. הוא מבאר כל מקום שבו רש"י או הר"ן משתמשים במילה "כלומר". ר' יודל מבין, שיש כאן כוונה הרבה יותר עמוקה, והוא מסבירה היטב.

יש לו עוד חיבורים תורניים מופלאים - ולכל אחד יש חותם ספרותי מיוחד משלו. כך למשל כתב ספר שלם - 'עטרת תפארת' שמו - שמיועד לרבנים שרוצים לשאת דרשה בעמוד 'בר מצווה' בקהילה שלהם ולקשר אותה לפרשת השבוע. רבי יודל, מכין להם דרשה מיוחדת לכל פרשה...

באותו זמן מתחיל רבי יודל לערוך את אחד הפרוייקטים הכי שאפתניים שלו: תרגום של הזוהר הקדוש מארמית לעברית. גם התרגום הזה מעורר פולמוס לא קטן. יש חסידים ואפילו אדמו"רים שלא אוהבים את הפרוייקט. אחד האדמו"רים שאליהם הוא מגיע, נותן לו רשימה של מונחים קבליים כבדים בארמית ומבקש ממנו לתרגם. "אין לזה תרגום, ואין צורך לתרגם".

אבל רבי יודל לא טיפוס שנכנע. הוא מוציא את הספר. מתמודד עם הטענות בהקדמה. ובעיקר משיג שורה ארוכה של הסכמות מכמה מגדולי הדור (מתנגדיו של רבי יודל יטענו שהוא עצמו ניסח את כל ההסכמות הללו בעצמו, אך קשה לקיים את הטענה הזו). המפורסמים שבהם, ה'שדי חמד' שכותב לו מכתב ארוך ומלא שבחים, הרשב"מ מליובאוויטש, ה'שפת אמת' מגור (לא הסכמה מפורשת, אלא ברכה שקיבל, לדבריו, כשביקר אצלו בעיירה גור), האדמו"רים מלובלין ואוסטרובצה, המהרש"ם מברז'אן ועוד.

על הפרוייקט הזה, שמצדיק כתבה שלמה ומעניינת, הוא שקד - לפי עדותו - יותר מעשרים שנה. הוא הגיע לשבעה כרכים מלאים.

אלא שמה שמעסיק אותנו במאמר הזה, זו המחלקה השלישית בעולמו של רבי יודל - מודף סיפורי הצדיקים. אם את חיבוריו הראשונים כתב רבי יודל עבור למדנים ותלמידי חכמים, הרי שבשלב מסוים בחייו - הוא מתחיל להוציא לאור ספרונים קלילים, שמיועדים להמון העם. הספר 'נפלאות מהר"ל' שבו פתחנו, הוא רק אחד מהם. רבי יודל כתב עוד רבים נוספים, על המגיד מגרידיץ, על הסבא משפולי. הוא חיבר גם ספר סגולות ורפואות, ועוד שלל חיבורים שכולם הפכו לרבי מכר - במונחי הימים ההם.

אלא שככל שמוסיפים לעיין בספרים הללו, אין מנוס כמעט מלטעון שלפחות חלקם מזויפים.

וכאן מתחילה השאלה להתעורר. מי זייף ומדוע?

פרק ו'

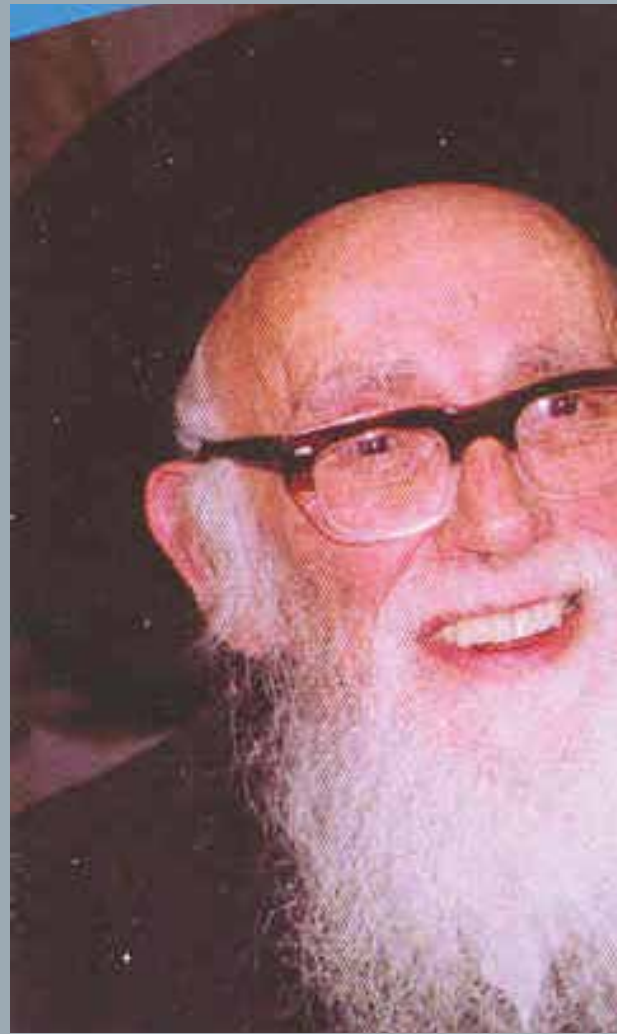
שרפשטיין האלמוני ממיץ

רגע לפני שממשיכים, עצירת הבהרה: לא רבי יודל

ה'תש"א אב תשרי י"ג
 והג' ל' אדר א' תש"א

"מחבר ספרים רבים בהלכה ואגדה וחקירה וקבלה". מצבת קברו של ר' יודל במונטריאל

אך צ"ל

ערבית ולא נודע לי מי מחברו". קונטרס נוסף הוא "ציורי עמידת העשר ספירות" שמיוחס למקובל רבי מאיר פאפירוש.

זוהי הסנונית הראשונה מהחיבורים שאפשר לכנותם "אגודת כתבי היד שבספריית הקיסר במיץ"..." לא חלפה שנה, ופתאום הופיע ספר חדש - והרבה יותר מרעיש. יתכן שרבים מהקוראים השתמשו בספר הזה בשולחן ליל הסדר שלהם. מדובר בהגדה של פסח - עם ביאורי המהר"ל מפראג. אם תציצו במבוא, תגלו שההגדה הזו הודפסה בפעם הראשונה בעיר ווארשה בשנת תרס"ה. מי שגילה אותה מ"כתב יד ישן נושן הנמצא בבית עקד הספרים הקסרי דק"ק מיץ" - הוא לא אחר מאשר מיודענו, הרב יודל רוזנברג מוורשה. כן, גם כאן מופיע אותו 'חיים שרפשטיין' אלמוני שאחראי על משלוח כתב היד (הפעם, חיים שרפשטיין כבר מקבל את התואר "שאר בשרי").

ויש עוד דבר אחד די מוכר: מי שהעתיק את כתב היד הזה, הוא לא המהר"ל מפראג עצמו, אלא החתן שלו, רבי יצחק כ"ץ... כן-כן, זה שהיה לידו כשהוא ברא את הגולם, זה שתיעד את האירוע וכתב ידו שכן גם הוא בספריה במיץ, ששכיות חמדתה הגיעו איכשהו לידי שרפשטיין...

להבין שיש בספר הזה משהו מיוחד, הוא מיועד לאנשים שמסתפקים בכל מיני עניינים, והם מבקשים לפתור את שאלתם באמצעות הטלת גורל.

הספר, לפי מה שכתוב בשער - נכתב על ידי לא אחר מאשר "רבי צמח בר מר רב אחאי גאון". רוצים לדעת איפה הסתתר כתב היד הזה במשך מאות שנים? "בביבליאוטיקא הקיסרי (בספריה הקיסרית) דק"ק מיץ הבירה"...

רוצים אולי לדעת גם מי חתום על הספר?! נתחיל משם המשפחה שלו - "רוזנברג"... השם הפרטי שלו, "מאיר יהושע". מדובר בלא אחר מאשר בנו של רבי יודל, שהיה אז בחור צעיר כבן עשרים שנה. וכבר הוא הפך למוציא לאור של ספר שנערך על ידי אביו הגאון.

ואם כל זה לא מספיק חשוב, תדפדפו בבקשה לעמוד הבא, ותגלו שם עוד שם די מוכר. חיים שרפשטיין...

הוא כותב מכתב "לכבוד ידידי יקרי אהוב נפשי" - רבי יודל רוזנברג (שימו לב לעובדה, שבמכתב הזה, עוד לא ידוע לשרפשטיין שהוא והרב רוזנברג "שארי בשר"). "הנני בזה", כותב שרפשטיין, "למלאות רצון כבוד תורתו, לשלוח אליו העתקות מכתבי יד הישנים אשר מוצאם מבית עקד הקיסרי דק"ק מיץ הבירה".

במכתב כותב שרפשטיין לר"י שיש בידו עוד רשימה ארוכה של כתבי ידות שהוא גילה בספריה המלכותית. אחד מהם "קונטרס עקרי האמונה לקראים - כתוב לשון

אגדה או הגדה?

אם על זיוף 'סיפורי המהר"ל' אפשר לעבור בשתיקה, היה מיזם ספרותי אחד שנוגע לשינויים הלכתיים, שאותו אין ברירה אלא לפרט.

כאמור, שנה לפני שהדפיס רבי יודל רוזנברג את 'נפלאות מהר"ל' הוא הוציא את הספר 'הגדה של פסח' עם ביאור המהר"ל. במובן מסוים, היא זכתה להצלחה הכי גדולה. עד היום, תמצאו הרבה בתים בישראל שהספר הזה נמצא בהם. רבים מהדרים להשתמש בהגדה זו על שולחן הסדר.

בפועל, לא מדובר ממש בזיוף. הכותב כמעט ולא בדה חידושים מליבו, אלא ליקט רעיונות מכל ספרי המהר"ל - בעיקר מהספר 'גבורות השם' - על ענייני גאולת מצרים, וסידר אותם לפי סדר ההגדה.

אלא שיש כמה חידושים בודדים, שחשוב לדעת שהם לא נכונים - או לפחות לא קשורים למהר"ל ולא לחתנו.

הראשון שחשף את העניין, במאמר מיוחד שהפך לתקדימי, הוא הגאון רבי אברהם בנדיקט זצ"ל, במאמר שפרסם בקובץ 'מוריה' בשנת תשמ"ה תחת הכותרת 'הגדת מהר"ל או אגדת מהר"ל'. בתוך הדברים, הוא חוזר ומוכיח שמדובר בזיוף, ומונה את השינויים שצריך לתת עליהם את הדעת.

נסתפק בחידוש הכי מפורסם שעורר סערה: מנהג שתיית כוס חמישי:

כידוע, מנהג רוב בני ישראל לשתות בליל הסדר אך ורק ארבע כוסות. את הכוס החמישי, 'כוס של אליהו' מוזגים ולא שותים. ואילו בהגדת מהר"ל מופיע מנהג ייחודי - לפיו על ראש המשפחה לשתות גם את הכוס החמישי. יש גם נוסח של 'לשם ייחוד' מיוחד לפני שתיית כוס. בעוד שהמהר"ל לא כתב דין כזה.

'לסיכום', כותב הרב בנדיקט "אין מטרת מאמרי לפסול את הגדת המהר"ל. רוב הקטעים אמנם לוקטו מספרו 'גבורות השם', מטרת דבריי היא לסתור ולערער את המקובל עד היום שרבי יצחק ב"ר שמשון כץ חתן המהר"ל הוא המלקט והוא האחראי לנסוח ההגדה ולמנהגים ולחידושים שונים המובאים בה".

וראו לפרסם את הדבר.

פרק ז'

מכתב חדש ללונדון

דבר אחד ברור בוודאות של כמעט מאה אחוז: כל רשימת הכתבים שהתגלו במיץ על ידי שרפשטיין והודפסו על ידי רוזנברג, הם מזויפים. השאלה היא, מי הזיפן?

במשך שנים, הדעה הרווחת הייתה ש"חיים שרפשטיין" הוא שם של אדם שלא היה ולא נברא. אבל לפני כמה שנים, מצאו בני משפחת רוזנברג, נכדיו של רבי יודל (שכמה מהם חיים עמנו והם תלמידי חכמים מפורסמים שגאים בזכרו של סבם החריף והלמדן) מכתב מעניין ששלח רבי יודל ללונדון, ובו הוא מתייחס לדמותו של אותו שרפשטיין.

המכתב הזה - שאגב, חושף לנו את כתב ידו המרהיב של הר"י רוזנברג - נשלח שלוש שנים לפני שהדפיס את סיפור 'נפלאות המהר"ל', אל נדיב אנגלי בשם יוסף לעווי, שלדבריו הכיר את סבו של ר"י רוזנברג - שנקרא גם הוא ר' יודל.

רבי יודל הנכד ממש מתרגש. הוא מבקש מלעווי שיספר לו עוד על סבו. "מה מאוד כלתה נפשי לדעת אם מנוחתו כבוד בלונדון, או לא".

הנכד לא יודע איפה סבו קבור. הוא לא הספיק לברר את הדבר אצל אביו שלו. "אבל זאת אדע ואזכור מימי נעוריי, את שהיה מרגלא בפומיה (-של אביו. י"ג) תמיד, שזקני ז"ל ברח לעיר מיץ, לגיסו הרב הגביר המפורסם ר' יוזפא שארפשטיין ז"ל, אשר נפלו לרשותו הרבה כתבי יקרי ערך מבית עקד הספרים הקיסרי דשם".

והנה זה בא: "ובנו שאר בשרי מוהר"ח שארפשטיין, שלח לי העתקת הגדת מהר"ל מפראג זצ"ל מהכתבים שמצא שם, אשר הוצאתי לאור אשתקד ..."

עוד זיכרון יש לר"י הנכד, שאותו שמע מאביו: "שזקני ז"ל, נסע מעיר מיץ לעיר הלבן שטאדט (-שבגרמניה) והתגורר שם כמה שנים אצל ארבעת האחים הגבירים המפורסמים נדיבי לב ממשפחת 'גרבריצער הירש', והמה קירבוהו מאוד והיו בעזרתו להוציא לאור כמה ספרי יקרי הערך, אשר העתיקם מבין כתבי גיסו".

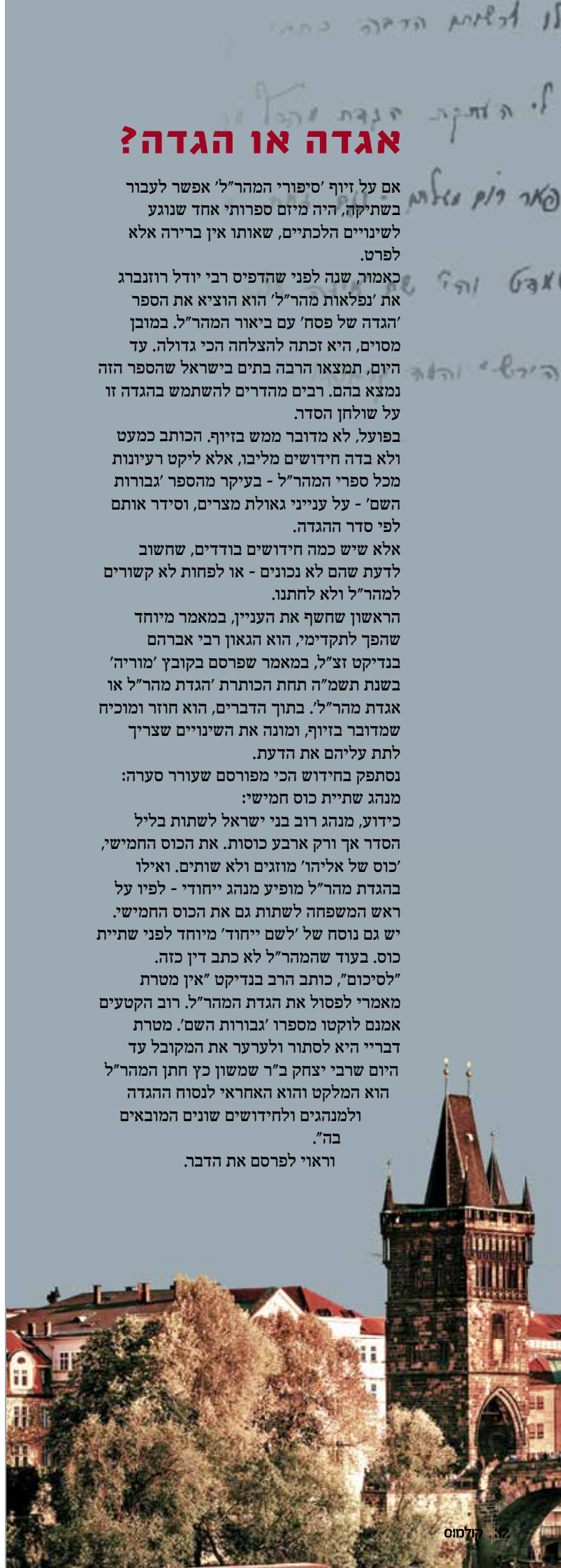
אחרי כל הזכרונות הללו, יש עוד כמה פרטים משפחתיים שרבי יודל ממש מבקש לברר אצל הגביר הלונדוני יוסף לעווי: איפה נקבר סבו? כי "אינני זוכר דבר ברור מדברי אבי ז"ל, האם נפטר בעיר הלבן שטאדט או בעיר לונדון?" ויש לו עוד פרט שחשוב לו לברר: איפה מתגורר דוד שלו, "הבן זקונים של זקני, אשר לקח איתו עמו בבריחתו".

מהמכתב הזה, מבקש נכדו של רבי יודל, הרה"ג יהושע בן-מאיר, מייסד וראש ישיבת ההסדר 'שבות ישראל' באפרת, להסיק שתי מסקנות חשובות:

א. לא רק ש'חיים שרפשטיין' הוא אכן שם אדם שבהחלט היה חי וקיים. עוד יש לנו את הייחוס שלו, כולל שם אביו והמידע שהוא בן-דוד מדרגה שניה של רבי יודל.

ב. כבר מצעירותו, רבי יודל רוזנברג ידע שלשרפשטיין טיין יש כתבים עתיקים, והוא בהחלט האמין שמדובר בכתבים אמיתיים ואותנטיים. ומכאן אנו למדים - שרבי יודל רוזנברג עצמו, לא זייף את הכתבים. הוא קיבל אותם משרפשטיין, שאולי גם הוא עצמו קיבל אותם ממישהו מבלי לדעת שמדובר בזיופים.

האמת חייבת להיאמר: אם אנו חושדים ברבי יודל רוזנברג שהיה לו מספיק כשרון כדי לבדות ספרים שלמים, לא יקשה לנו להמשיך לחשוך שגם סיפור הבריחה של סבו ללונדון - שהוא כותב ליוסף לעווי, כולו בדוי.

אלא שבכל זאת, יש כמה סיבות להניח שהמכתב הזה אמיתי ואוטנטי. וזאת מהסיבות הבאות: ראשית, כאמור, המכתב נשלח לאחד מחבריו של סכו - שהכיר את פרטי חייו לא פחות טוב מרוזנברג עצמו. שנית, כל המכתב מלא תיאור אישי גלוי לב על הצרות והקשיים הכלכליים שיש לרבי יודל בחייו. קצת קשה לחשוב שבתוך הדברים - נשזרים סיפורים בדויים. אך כל עוד לא ידוע האם המכתב נשלח בפועל למר לעווי בלונדון, קשה לקבוע מסמרות בעניין.

פרק ח'

גזירת רבני לודז'

ובלי קשר לשאלות הזיופים - מה גורם לגאון ולמדן כמו רבי יודל רוזנברג - שחיבר חיבורים בשלל מקצועות התורה - לעסוק ולהדפיס ספרי סיפורים שמויעדים בעיקר לבני נוער?

יהיו שיאמרו שמדובר בצורכי פרנסה. שכן בימים ההם, רבי יודל התייסר בייסורי עניות נוראיים. כאמור, אשתו הצעירה נפטרה עליו והותירה אותו לבדו עם ילדיו. לטענת המקורגים, באמצעות הספרים הפופולאריים, ביקש רבי יודל להשיג פרנסה. לדעתי, היכרות עם הרקע התקופתי תספק לנו הסבר מעניין יותר:

אחד הדברים הכי מפתיעים ביצירה של רבי יודל, זאת העובדה שבמשך כל חייו הוא ישב וכתב. ברוב המובהק של חייו, הוא עסק בכתיבה תורנית רגילה. תשובות הלכתיות, ספרי דרשות, חיבורים על הש"ס ופסקי הלכות.

ואז, פתאום, בתקופה מאוד קצרה בחייו - בסביבות ארבע שנים מתרס"ט עד תרע"ג - הוא עוצר ומתעסק בספרות עממית. הוא לא המשיך להתעסק עם הסיפורים הללו, לא בתקופה שקדמה לכך, וגם לא בזו שאחריה. אני מעז לשער, שיש כאן עניין תקופתי:

באותה תקופה, משהו השתנה בתפיסה החרדית בוורשה. אחרי שנים שהציבור החרדי הביט בעיניים כלות, בנוער שלו שנסחף אחרי ספרות חילונית, קמו כמה מגדולי הדור - בראשם מרן ה'אמרי אמת' מגור ז"ע - והחליטו שיש צורך להשיב מלחמה.

אם עד אז, הרבנים ניסו להתמודד באמצעות איסורים וחרמות - באותה תקופה, החליטו לשנות טקטיקה. הדרך החדשה התבססה על הפסקו - 'ויגזול את החנית מיד המצר' - כאשר המסר הוא להקים במהירות עולם של ספרות חרדית.

ממש באותם ימים, הקים ה'אמרי אמת' את העיתון החרדי הראשון-בפולין, 'דער יוד', שמטרתו הייתה לספק לצעירים ולצעירות כלי תקשורת כשר. במקביל, החל צוות של כותבים לשקוד על כתיבת ספרות כשרה. במקביל, החלו להקים ספריות שבהן יוכל הנוער לצרוך חומר קריאה כשר (מעניין לקרוא את הסתייגותו של ה'אמרי אמת', במכתב שפורסם בספר 'אוסף מכתבים', מכתב מד, שם הוא מדגיש כי הספריות הללו מיועדות רק עבור אלו שלא יכולים ללמוד - 'כי אל חובשי בית המדרש מה לו ולספרי השכלה, אפילו אם נקיים מפסולת').

אפשר לשער, שגם רבי יודל רוזנברג, הרב העילוי שהגיע מהעיירה הקטנה לוורשה ופגש בעצמו את תופעת הצעירים שמתרפקים על ספרי קריאה - החליט להצטרף למייסדי הספרות היפה, מתוך שליחות קודש. כפי שכבר הזכרנו, בתקופה שבה הוא עמל על השפה הרוסית, קרא כמה ספרי סיפורים מהתקופה. הוא הבין

לנכון מה מעניין את הצעירים, והחליט לעשות מעשה: הוא יפרסם ספרים, שנקראים כמו ספרי מתח בלשיים, כאשר על הדרך הוא ישזור מסרים חשובים.

לא כחינם הוא בחר לספר על ה'גולם'. בעיני רבי יודל, אחד הדברים המסוכנים בספרי ההשכלה, זה הניסיון ליצור עולם שבו הכל מובן וברור. רבי יודל, שהשתוקק לחנך את הנוער על ברכי 'אמונת צדיקים', החליט ששווה לפרסם את סיפורי הגולם, כביכול על פי כתב יד עתיק - שיתן להם אמינות יתירה.

הניסיון הזה, כנראה צלח. עובדה, הספר התפרסם במהירות ומיד אחריו פירסם רבי יודל עוד כמה ספרים, אחד מהם עוסק בסיפורי נפלאותיו של אחד הצדיקים החסידיים החידתיים ביותר 'הסבא משפולי'. גם הספר הזה שנקרא 'תפארת מהרא"ל משפולי', התפרסם בהצלחה מרובה, ורוב המקורות שידועים לנו על הסבא משפולי, העתיקו ממנו.

בשנת תרע"ג הגיע הסוף למפעל הסיפורים של רבי יודל. פרק חדש ומעניין נפתח בחייו: אחרי שנים של עוני וסבל באירופה, הגיעה אליו הצעה לעזוב את היבשת ולהגר לצפון אמריקה, אל קנדה, שם ישב כבר חתנו. החתן כתב לחותנו, שבעיר טורונטו יש קהילה גדולה של יהודים מהגרים מפולין - והם מחפשים רב.

תוך תקופה קצרה כבר הייתה משפחת רוזנברג בטורונטו. גם באמריקה לא הפסיק רבי יודל לכתוב חיבורים ולפרסם, אבל כאן נפתח גם פרק של עסקנות עניפה למען התורה. אחד המיזמים הראשונים שלו היה להקים תלמוד תורה לקהילה שלו "דער פוילישע תלמוד תורה" קראו לו, לימים הוא קיבל את השם 'תלמוד תורה - עץ חיים'. מי שניהל וניווט אותו הוא רבי יודל (אגב, אחד המאמרים המעניינים על תולדותיו של רבי יודל, פורסם בספר היובל שהוציא הת"ת כשמלאו כ"ה שנים להקמתו).

והנה עוד סיפור מעניין שרושמים אנשי טורונטו: למרות שרבי יודל עצמו היה איש משכיל רחב-אפיקים שקרא גם ספרות עולמית, כשזה הגיע לחינוך, הוא הגביל את השימוש בספרות חילונית.

היה מקרה שמורי הכתיבה החלו להשתמש בספרי לימוד והכנה לכתיבה שכתב סופר חילוני קיצוני. בעמוד הראשון של הספר, פורסמה תמונה של אותו סופר. ורבי יודל הורה לכל המורים לתלוש את התמונה הזו. הוא גם דאג להדיח מורה שלא עשה זאת. ההסבר שלו היה שילדי חידר בשנותיהם הראשונות, חייבים "אטמוספירה רוחנית נקיה לגמרי", רק כך הם יוכלו לשגשג ביראת שמים.

כמה שנים לאחר מכן, בשנת תרע"ט, עבר רבי יודל לתחנה האחרונה בחייו - העיר מונטריאול. שם הוא כיהן ברבנות, וזו הייתה המשרה האחרונה בחייו.

בקנדה המשיך המפעל הספרותי שלו ביתר שאת ועוז. הוא חיבר ספר שלם שעסק בהמצאה חדשה שהגיעה אז לעולם - החשמל. מה דינו של החשמל בשבת? ביום טוב? ובכלל. את המסקנות הוא פירסם בספר מיוחד הנקרא 'מאור החשמל'.

בדיוק באותן שנים, ישב בירושלים אברך צעיר, בשם רבי שלמה זלמן אויערבאך (לימים פוסק הדור של הציבור החרדי בכל העולם) - ועסק גם הוא בכתיבה על דיני החשמל - ואת המסקנות הוא פירסם בספר 'מאורי אש'.

למרות המרחק העצום, הגרש"ז שמע על ספרו של רבי יודל רוזנברג מקנדה ועל פסק שנכתב בו והוא מיהר לשלוח לקנדה מכתב תורני. התשובה לא אחרה לבוא ועד מהרה התפתח בין שני המחברים קשר מכתבים סוער שחצה את האוקיינוס הלוח ושוב.

לא תמיד הסכימו האברך הצעיר מירושלים והרב

גולם על ספת המאבחים

המאפיין הבולט של אוטיזם הוא היעדר קשר עין, גם כאשר האוטיסט עובר ליד אדם או אפילו יוצר מגע פיזי עמו, הוא עושה זאת בעיניים מזוגגות.

נוכל לתאר לעצמנו, אם אדם כזה היה בתפקיד 'שמש' בקירבת המהר"ל, הוא היה אכן מאד יעיל במילוי פקודות, בגמיעת מרחקים ארוכים בריצה וכדו', אבל היעדר יכולת הדיבור, והמאפיינים האחרים היו סיבה מספקת לכינוי החיבה 'יוסלה גוילם', כפי שמכנים את מי שמתקיימים בו הדברים שעליהם נאמר במשנה "וחילופיהן בגולם".

גם אם אנשי פראג הבינו בדיוק את משמעות הכינוי, הרי ייתכן שדלת העם בדור שלאחר מכן, וגם הנוצרים חובבי הבדיות והאלכימיה פירשו את הדברים בצורה אחרת, שבשלב מסוים הפכה ל'אגדת הגולם'. ייתכן שכמה שוטים חשבו עוד בחייו שבוודאי הוא יציר מעולם אחר, כמו עוד מאות ואלפי אגדות אורבניות כאלו שמן הסתם היו בזמנם, זה לא הטריד אף אחד ובודאי לא תועד. ואף אם שאלו את מהר"ל והוא צחק בביטול, הרי שהדברים התפרשו 'דרך ענוה'...

ההסבר הזה יכול לבאר כמה דברים בספרו של ר"י רוזנברג, ב'נפלאות מהר"ל' מתואר הגולם ש'גם כי ילך כמו אש לא יכוה', ומאידך, מתוארת בהרחבה פציעתו מחמת נפילה. אך באמת היתה בו תכונה מיוחדת של תת תחושה, שיכלה לגרום לו להתעלם מחום של אש וכדו', אבל לא היתה לו באמת חסינות מפגיעה. רוזנברג מתאר שחלק מאנשי פראג כינו אותו 'יוסלה האילם', והרי אם מדובר בגולם, אין טעם לכנותו 'אילם', שהרי ברור שאינו אדם ואינו באמת אילם.

לפעמים הגולם מתואר כחכם גדול שמצליח למצוא ולאחר אשה שבורחת במרחק של קילומטרים, ועוד כאלו, ולעתים כטיפש גמור שאינו מבין שאין לשאוב מים בלי סוף, או שאין לשפוך בחזרה לנהר את הדגים שכבר דג. ואכן האוטיסט מתקשה מאד להבין מה השני רוצה, אבל הוא ניחן לפעמים בזכרון פנומנלי ובחושים חדים הרבה יותר משל אדם רגיל.

הגולם היה "הולך בלילה ברחובות קריה" - שוטטות היא אחת התכונות הבולטות של האוטיסטים, בפרט בלילה. הוא היה "מתלבש בבגדי גויים", פשוט משום שלא היה לו קודים חברתיים, הוא הגיע מרקע כפרי פשוט ולבש מה שלבשו כפריים.

מצד אחד מסופר שהגולם שומר שבת וזו הוכחה שהוא נברא, ומצד שני מסופר שפעם חילל שבת ולכן המהר"ל היה צריך להוריד ממנו כל ערב שבת את הקמיע והיה חוזר לעפרו. יותר נראה שהוא לא יכל להבין בדיוק את איסורי שבת והיה מחלל שבת לפעמים ולכן היו מרתקים אותו לחדר למשך כל השבת. ייתכן לשער, משהו שיסביר נקודה חשובה בסיפור: מה הרעיון לטמון את הגולם בעליית הגג של אלטניישול? אחד הסיפורים מתאר את השתוללותו של הגולם ואיבוד העשתונות שלו, כשרק המהר"ל יכול היה להרגיעו.

אבל ייתכן שבהזדמנות אחרת אפילו המהר"ל לא יכול לו. כאמור

איך שלא מסתכלים על זה, אגדת 'הגולם מפראג', היא סוגיה מרתקת. יש כאלו שבטוחים שהיא כדיה מוחלטת, ויש שמאמינים בה באמונה שלמה. כבר שנים ארוכות שהחוקרים מתפלמסים וכותבים בנושא. אף אחד לא יודע להסביר מדוע מכל גדולי הדורות, דווקא על שמו של המהר"ל נכרך הסיפור הזה? ומה גרם שאפילו הגויים בסביבות פראג, עד לימינו אנו מתעקשים על הסיפור הזה.

האם יתכן שיש כאן איזה הסבר אחר? כאמור, ודאי שאלו שבקבלה להם מאבותיהם ורבותיהם שהמהר"ל יצר גולם מן האדמה - ראוי להם לאחוז במסורת זו. נציין גם, שלפי מסורות מסוימות (מקובלת בחסידות חב"ד) יש סימוכין לכך שגופתו של הגולם טמונה בעליית הגג של בית הכנסת העתיק, האלט-נוי-שול.

אולם, לפני כמה שנים, התפרסם מאמר מרתק ומפתיע, פרי עטו של הרה"ג ר' יהושע ענבל, שהעלה השערה מרתקת ומטלטלת בעניין. המאמר המקורי פורסם בקובץ 'המעייין', ובאישור הכותב שליט"א, נעתיק חלק מהדברים שנערכו שוב ואף נוספו עליהם הוספות חשובות.

"כאשר קראתי מחדש את 'נפלאות מהר"ל' של רבי יודל רוזנברג, כותב הר"י ענבל, 'ראיתי שהתיאור מוכר לי. הוא מתאר משהו מן המציאות שנפגשתי בה. התיאור של הגולם מפראג מראשיתו ועד סופו, מתאר צורת חיים אפשרית של אוטיסט בוגר". תחשבו על זה: 'יוסלה הגולם המפורסם, לא היה יצור שנברא מן האדמה, אלא מה שבזמנינו מכנים 'אוטיסט' - אלא שבימים ההם, עוד לא ניתנה ההגדרה הקלינית הזו. ומכאן נמשיך להעתיק את דברי הרב ענבל:

האוטיזם היא הפרעה נוירולוגית נרחבת, המתבטאת בעיקר בהפרעה בתקשורת. חלק גדול מהאוטיסטים אינם מדברים, ואף אינם מתקשרים בצורות אחרות. הם חיים בתוך 'בועה' משלהם. הפעילות שלהם היא 'רובוטית' במידה מסוימת, הם מסוגלים למלא פקודות, אבל בצורה מאד מכנית וקבועה. האוטיסט מתמקד במטרה אותה הוא רוצה להשיג, וללא כל רגישות הוא עלול להפעיל כח רב. מכיון שאינו מבין את החוויה האנושית של האחר, הוא מסוגל להיכנס לחנות, לקחת לעצמו דבר מאכל שבו הוא חפץ, ולהדוף בכח רב כל התנגדות. אוטיסטים סובלים גם מתת תחושה פיזית, ולכן מסוגלים לרוץ על אבנים חדות מבלי להרגיש שגופם נפצע. לעתים הם נושכים את עצמם בכח עד כדי פציעה, כדי לאזן תת תחושה.

מתופעות הלואי של אוטיזם, הוא היעדר ויסות חושי. הרגשה כזו מביאה את האוטיסט לתזזיתיות, חוסר יכולת לשבת במקום אחד, ולאי רגיעה פנימית. כתוצאה מכך אוטיסטים מתקשים להירדם בלילה, מהיעדר הרגשת העייפות והרוגע המביאה להירדמות, רובם נרדמים רק בעזרת כדורי שינה. פעילות היתר של גופם מתבטאת בין השאר בדחף לרוץ ולגמוא מרחקים, מקרים כאלו מתפרסמים כל הזמן, ובשנה האחרונה פורסם מקרה על משפחה שיצאה לטיול מחנאות, כאשר בנם האוטיסט התחמק ורץ לבדו ביער, לאחר מספר ימים (!) הוא נמצא במרחק של קילומטרים.

לעיל, אוטיסט עלול להיתקל בדבר שמערער את שיווי משקלו התחושת, ולרוץ למרחקים עצומים.

חלק מהאוטיסטים מסיימים את חייהם בתאונות, לאחר שהם נמצאים באפיסת כוחות במקום לא מוכר להם. ייתכן שהתפרצות אחת של יוסלה נגמרה בצורה טראגית, ויוסלה נעלם. היה מי שהבין שדבר כזה הוא הרה אסון: בסביבה הנוצרית בה חיו, היעלמות של אדם יכולה להביא להאשמת רצח, כשפים, מאגיה, וכו'. ולכן פטרו את העניין וסיפרו להמון העם שהגולם 'חזר לעפרו', ובכדי לחזק את העניין הצביעו על הגניזה של בית הכנסת שבעליית הגג. ולכן נמנעו מלהיכנס לשם, כדי שלא לקלקל את הכיסוי להיעלמותו של יוסלה גוילם. כמובן שתלמידי המהר"ל ושאר ברי דעת שבפראג הבינו שמדובר במהתלה בעלמא, ולא העלו על דעתם לתעד ענין כזה.

הדברים בעצם כתובים במפורש בדבריו של ר"י רוזנברג, והם שהעלו אצלי את המחשבה, שלא סביר שר"י רוזנברג היה ממציא זאת:

"בבקר יצא מאיתנו הקול שהשמש יוסלה גולם נעשה ברוגז ונמלט בלילה ולא נודע לאן ברח, אצל ההמון של אנשי פראג נשאר כך בבירור, ורק איזה אנשים גדולים בעלי מדרגות ידעו האמת. בשבוע השני אחרי שנעדר הגולם ציוה המהר"ל להכריז על איסור לבל יהיין כל איש ואשה לעלות על עליית בית הכנסת, טעמו היה בגלוי כי יש לחשוש פן לא יהיו נזהרים שם עם אש ובנקל תוכל לפרוץ שריפה, אבל האנשים אשר באו בסוד המהר"ל הבינו הטעם האמיתי שהוא למען בל יתפרסם הדבר שיוסלה גולם מונח שם". (הקשר בין הגולם ובין העליה יכול להיות מוסבר באופן פשוט יותר, יתכן שיוסלה היה דר בעלית הגג, כדרך השמשים, ויום אחד כאשר לא ירד יוסלה ממקום מושבו הקבוע, נמנו וגמרו שהוא שב לעפרו והתאחד עם ערימת השמות).

ייתכן שכך גם הופיע יוסלה לראשונה בפראג, באופן פתאומי, מה שחיוק את התימה מאין בא. ולאחר מספר שנים בהם שימש את המהר"ל, שוב יצא במסע תזזיתי בו אבדו עקבותיו.

את ההשערה המרתקת - שהובאה כאן בקיצור - מסיים הרה"ג ר"י ענבל בקטע נאה:

"יהיו הדברים לזכרה של נפש יהודיה אומללה - יוסלה שמשו של מהר"ל, שנולד כלוא בגוף מוגבל, ומקום קבורתו לא נודע. ואף שלא זכה לדעת שלמה, זכה לשמש את רבן של ישראל, ולגדול בביתו הקדוש, וכנראה אף לסייע לו בניהול עניני העיר ובהצלת נפשות רבות. כל אדם נכרא בצלם אלוקים, ואף האוטיסט, לא עפר מן האדמה הוא, אלא בן אובד של הקב"ה, שעשה כנראה את תיקונו בעולם הזה.

הישיש מקנדה. לפעמים אפשר להבחין בכיטויים קשים. אך אי אפשר להתעלם מההערכה ההדדית. רבי יודל שלח ראשון את ספרו לירושלים והגרש"ז שלח בחזרה דולר אחד (!) וגם את ספרו שלו, כשהוא מוסיף בקשה, "מצווה קלה", שרבי יודל "יודיע ללומדי התורה באי ביתו על דבר ספרי".

נראה שרבי יודל - שחלק על הגרש"ז - שלח את הספר בחזרה. ועל כך כותב לו רבי שלמה זלמן: "נעלבתי מאוד ממכתבו השני שכתב לי שהוא שולח את ספרי 'מאורי אש' חזרה. אך חלילה לי מלהקפיד עליו בזה, כי ידעתי שהרבנים שבארצות הברית, היראים את השם, כואבים מאוד על המצב הירוד שם, ומשום כך עדיף להם כוח התיירו".

אגב, כמעט בכל מכתב, הגרש"ז מוסר לרבי יודל "דרישת שלום וברכה מאבא מארי שליט"א" - אביו רבי חיים לייב אויערבאך זצ"ל. ממכתב אחר, נראה שהשניים נפגשו בביקור בארה"ב.

וכאן אבקש לחזור לעניין הסיפורים שבהם עסק רבי יודל בחייו. נכדו של רבי יודל, שהוא גם תלמידו של הגרש"ז מספר - שפעם הוא שוחח עם רבו על הספרים הללו. הגרש"ז הפתיע את הנכד וסיפק לו הסבר מרתק שעולה בקנה אחד עם מה שכתבנו:

"סיפר לי הגרש"ז שזקנינו (רבי יודל) פירסם מודעה שבה הסביר, שכיוון שהנוער בפולין נטה אחרי ספרות קלוקלת, גזרו עליו רבני לודז' שיפרסם ספרי סיפורים המחזקים את האמונה בתורה ובנושאייה".

הנכד מביא גם הוכחה: "עובדה שהספרים פורסמו כמעט כולם בעברית ולא ביידיש (הם תורגמו מאוחר יותר ליידיש, אך רובם לא תורגמו על ידו) ומכאן שהם כווננו לצעירים משכילים שקראו עברית".

וכאן מוסיף הנכד עוד עדות שאותה קיבל מאביו, הרב ד"ר ישראל שלמה בן-מאיר (נכדו של רבי יודל, שלימים עלה ארצה והפך לחבר כנסת ולסגן שר מטעם מפלגת המפד"ל). "אבא ז"ל סיפר לי, שכאשר הוא היה ילד, אמר פעם לסבו, רבי יודל, שהוא שמע שהסבא כתב ספרי סיפורים והוא היה רוצה לקרוא אותם. הסבא ענה לו: 'בשבילך כתבתי את הספר 'ידות נדרים' - לך אין צורך בספרי הסיפורים".

רבי יודל נפטר כמה ימים אחרי חג הסוכות תרצ"ו - ונטמן בבית העלמין היהודי במונטריאול, כשהוא מותיר אחריו עשרות חיבורים תורניים, וגם מפעל ספרותי שנוי במחלוקת - שכוונותיו היו רק להיטיב. ☞

מקורות:

להכנת המאמר נעזרתי במקורות רבים. ביניהם: ספריו של רבי יודל והמבואות שהוסיפו נכדיו; מאמרו של הרה"ג אברהם בנדיקט ז"ל, 'הגדת מהר"ל או אגדת מהר"ל', מוריה קנז; מאמרו של הרה"ג יהושע ענבל, 'מבט חדש על הגולם מפראג', המעיין נז; כתבי נכדו של ר' יודל, הרב יהושע בן-מאיר בקובץ 'המעין'; מאמרו של נ' בוימאיל (ביידיש) בתוך ה'יובל-בוך' של תלמוד תורה 'עץ-חיים'; מאמרו של ד"ר מאיר בר-אילן, 'עלי ספר יט; ספר 'הגולם מפראג ומעשים נפלאים אחרים' (הו' ביאליק) עם מבוא של עלי יסיף; ועוד.

